

اعجاز قرآن

درس هشتم

استاد: حجت الاسلام و المسلمین صادق نیا

آموزشیار: سرکار خانم حیدری

دامنه‌ی تحدی (۶)

مقدمه :

تحدی و هماورد خواهی قرآن همیشه فراگیر بوده و شامل همه‌ی جهانیان می‌شود: « قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَا كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا»، (اسراء: ۸۸).

بحث از مخاطب تحدی، شمول و گستردگی آن، معیار و میزان برای سخن سنجی و برتری سخن و نظر برخی از دانشمندان، از موارد مورد بحث در این فصل می‌باشد.

مخاطب تحدی :

نویسنده‌ی مصری، بنت الشاطی، بر این نظر است که تحدی مخصوص مخاطبان عصر نزول قرآن بوده، در همان زمان پایان یافته و سخن‌دانان همه‌ی دوره‌ها، مورد تحدی قرار نگرفته‌اند. وی می‌افزاید: امروزه برای اثبات اعجاز قرآن، باید به عجز سخن‌دانان عرب معاصر نزول که از مقابله و معارضه با آن ناتوان بودند، استدلال کرد.^۱

آیت الله معرفت در پاسخ به او می‌نویسد: شاید نویسنده‌ی یاد شده بیم آن داشته که اگر گفته شود، قرآن همچنان در موضع تحدی خود پا بر جاست، به ناگاه آتش کفر و الحاد - که در میان سخن‌دانان عرب کم نیست - زبانه کشد، و متصدیان در صدد مقابله برآمده و همانند قرآن سخنی موزون و استوار ارائه دهند و در پی آن بزرگترین پایه و ستون استوار دعوت اسلامی، از هم فرو ریزد. ولی او باید مطمئن باشد که چنین اتفاقی نخواهد افتاد؛ زیرا قرآن بر اسلوب ویژه‌ای استوار است که هرگز سخن بشری نمی‌تواند به آن برسد و حتی نمی‌تواند نزدیک آن گردد؛ چون که اعجاز قرآن تنها بر شیوه‌ی بیانی آن استوار نیست، بلکه مجموعه‌ی لفظ و معنا، اعجاز می‌باشد. جمال لفظ و کمال معنا، زیبایی و فریبایی عبارات، در کنار بلندای افق محتوا قرار گرفته است.^۲

^۱ اعجاز بیانی قرآن، عایشه عبدالرحمن (بنت الشاطی)، ص ۶۴ - ص ۶۹.

^۲ در عرصه تاریخ، مواضع عبرت فراوانی وجود دارد. کسانی که در صدد معارضه با قرآن برآمده‌اند، اما آنچه ارائه کرده‌اند نه تنها همانند قرآن نبوده، بلکه از درجه کلام معمولی هم فروتر افتاده است. دکتر عبدالله دراز در این زمینه می‌گوید: «هر که شک و تردیدی دارد و گمان می‌برد که در میان سخن‌دانان کسانی هستند که توانایی هم‌آوردی با قرآن را دارند، می‌تواند به آسانی آن را آزمایش کند؛ به ادب و سخن‌دانان عصر خویش مراجعه و از آنان پرسش نماید: آیا کسی از شما توانایی هم‌آوردی با قرآن را دارد؟ اگر گفتند: آری «لو نشاء لقلنا مثل هذا؛ اگر بخواهیم می‌توانیم همانند آن را بیاوریم!» پس به آنان بگوید: «هاتوا برهانکم»؛ «شاهد صدق این مدعا را ارائه دهید». و اگر گفتند: «لا طاقة لنا به»؛ «ما را توانایی آن نیست». پس به آنان بگوید: چه شهادتی بر اعجاز بالاتر از اظهار ناتوانی است؟ آن گاه به تاریخ رجوع کند و از آن بپرسد: «ما بال القرون الاولى»؛ «حال گذشتگان چگونه بوده است؟». هر آینه تاریخ پاسخ خواهد داد که هیچ کس سر خود را در مقابل قرآن نفرارشته است و آن گروه ناچیزی که سر به سوی قرآن تا ختند، با رسوایی و بار ننگ با زگشتند و روزگار بر آثار آنان خط بطلان کشید و به دست فراموشی سپرد». تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۲۹ و ۳۰؛ علوم قرآنی، معرفت، ۳۶۹-۳۷۱.

تحدی در برتری سخن :

گاه گفته می‌شود که توانایی در سخ‌نوری و قدرت بیان بر اساس ذوق و سلیقه و نحوه‌ی اندیشه و بینش هر انسان نسبت به هم متفاوت است. هر فرد یافته‌های ویژه‌ی خود را دارد که شخصیت درونی او را تشکیل داده است.^۱ بنابراین چگونه می‌توان مردم را به تحدی خواند؛ در صورتی که آنان از هم‌وردی با یکدیگر نیز عاجزند؟

آیت الله معرفت در پاسخ به این پرسش می‌نویسد: «هم‌وردی خواستن، آن نیست که سخنی مانند سخن خدا بیاورند به‌گونه‌ای که در شیوه بیان و تعبیر کاملاً همانند باشند. این گونه همانندی جز به تقلید امکان پذیر نیست. بلکه مقصود از «تحدی» آوردن سخنی است که همچون قرآن از نظر معنویت دارای جایگاهی والا بوده و سخنی توانا و قدرتمند، رسا و گویا، با محتوایی متین و استوار باشد. علمای بیان طبق معیارهای مشخص، درجات رفعت و انحطاط هر کلامی را معین کرده‌اند و در علم «بلاغت» به تفصیل از آن معیارها سخن گفته شده است. برتری کلامی بر کلام دیگر با همین معیارها مشخص می‌گردد. ما هرگز منکر آن نیستیم که سخن هر کس زائیده‌ی نهاد و ساختار درونی اوست و کسی را یارای آن نیست که با دیگری در آن چه ساختار ذهنی او القا می‌کند، ه‌مسان باشد. ولی آن چه در این جا مطرح است، ه‌مسان بودن در درجه و رتبه‌ی فضیلت کلام است. همان گونه که میان دو قصیده شعری یا نوشته ادبی مقایسه می‌شود و برتری یکی بر دیگری روشن می‌گردد.^۲

^۱ . هر صاحب سخنی گوشه‌ای از یافته‌های شخصی خویش را ارائه می‌دهد. از این رو، شیوه‌ی گفتاری و نوشتاری هر نویسنده با دیگری ه‌مسان نخواهد بود.
^۲ . چنین مقایسه‌ای بر پایه‌ی قدرت بیان و رسایی سخن و اعمال نکات و دقایق سخن وری و سخن سنجی استوار است. این معیارها سخن یک شاعر یا سخنور را با سخن دیگری نزدیک یا دور می‌نمایاند و نشست‌های ادبی و مسابقات هنری بر اساس همین معیارها انجام می‌گیرد.

دیدگاه سکاکی :

سکاکی در کتاب «مفتاح العلوم» پس از برشمردن معیارهای سنجش کلام ، می‌گوید: ارتفاع و انحطاط جایگاه سخن به مراعات نکات و ظرایفی بستگی دارد. هرچه این نکات بیش تر رعایت شود، کلام بیش تر اوج می‌گیرد و هرچه کمتر رعایت شود، موجب انحطاط آن می‌گردد. سپس می‌افزاید: «بلاغت حالت تصاعدی دارد تا جایی که به مرتباً اعجاز پایان یابد و آن، درجه بالای بلاغت و نزدیک به آن است».

از این سخن استفاده می‌شود که «حدّ اعجاز» نیز درجات متفاوتی دارد. ولی این حد در مرتبه‌ای قرار دارد که دست بشر به آن نمی‌رسد. خلاصه آن که برتری یا همانندی دو کلام، به مراعات نکات بلاغی و ظرافت‌های سخنوری بستگی دارد. معیارهای بلاغت در علم «معانی و بیان» آمده است و بیش تر این معیارها به معنا و محتوا بیش از لفظ و عبارت اهمیت می‌دهد و مقصود از تحدی، هم‌آوردی در صورت ظاهری و لفظ کلام نیست.^۱

^۱. تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۳۰-۳۲؛ علوم قرآنی، معرفت، ۳۶۹-۳۷۳.

چکیده:

- بنت الشاطی بر این باور است که مخاطب تحدی همان عرب های عصر نزول بودند و تحدی قرآن در همان زمان پایان یافته است. وی می گوید: برای اثبات اعجاز قرآن کافی است به عجز مردم همان عصر از آوردن چیزی شبیه قرآن، استناد شود.
- آیت الله معرفت بر این نظر است که تحدی قرآن در طول تاریخ ادامه داشته و همچنان باقی است.
- برخی بر این نظرند که با توجه به تفاوت ساختار ذهنی انسان ها، هم‌آوردی خود انسان ها هم با یکدیگر ممکن نیست، چه رسد به هم‌آوردی انسان ها با قرآن!
- هدف قرآن در ه‌ماورد خواستن به معنای تقلید کردن از قرآن نیست.
- ه‌ماورد خواستن قرآن به معنای آوردن کلامی است که در رتبه و درجه دارای برتری باشد، و این کلام بر اساس معیارهایی که در علم بلاغت آمده، قابل سنجش می‌باشد.
- بنا بر دیدگاه سکاکی، بلاغت جنبه تصاعدی دارد و درجه بالای بلاغت و نزدیک به آن، مرز اعجاز است.
- سکاکی حد اعجاز را نیز دارای درجات متفاوتی می‌داند که دست بشر به این حد نمی‌رسد.
- معیارهایی که در علم معانی و بیان وجود دارد، بیش از لفظ به معنا اهمیت می‌دهد.

محور پژوهشی:

۱. گزارشی از دیدگاه‌های دانشمندان را درباره قلمرو تحدی فراهم کنیم.

منابع: ر.ک: به منابعی که در قسمت کتاب‌شناسی آورده شده است.